
MOLBE EMIGRANATA OSMANSKOG CARSTVA CRNOGORSKIM VLASTIMA (1910-1911)

Milan Šćekić

Irregular circumstances in the Ottoman Empire that occurred in 1910–1911 compelled thousands of people, mostly from the northern Albania, Kosovo and the Sanjak of Novi Pazar, to immigrate to Montenegro. Although the Montenegrin authorities tried to make the life of immigrants easier, poor material circumstances in the country did not allow the provision of any aid for most of these people, which is why they were compelled to earn their own living. Still, the immigrants appealed to the Montenegrin authorities for material aid, since work was very hard to find. Most of the appeals mentioned in this paper are related to the existential issues, although some include requests for other kinds of aid.

Politika otomanizacije koju su sprovodile mladoturske vlasti izazvala je veliko nezadovoljstvo kod neturskih naroda Osmanskog carstva. Od 1910. godine u Albaniji i oblastima Novopazarskog sandžaka uz granicu sa Crnom Gorom ono je eskaliralo u ozbiljne neredе, koji će uz povremene prekide trajati sve do okončanja osmanske vlasti u ovim krajevima 1912-1913. godine. Neravnopravna borba sa znatno nadmoćnijim

neprijateljem, prouzrokovala je veliki emigracioni talas koji je zapljusnuo Crnu Goru u periodu 1910-1911. godine, gdje je utočište pronašlo više hiljada nevoljnika s ovih područja. Kako bi lakše podnijeli dane u emigraciji, na Cetinju je formiran Glavni odbor za prikupljanje sredstava emigrantima iz Stare Srbije i Skenderije. Ubrzo su formirani oblasni, varoški, kapetanijski i mjesni odbori širom Crne Gore s istom misijom.¹

Koliko god da su crnogorske vlasti nastojale ublažiti nevolje koje su zadesile emigrante Osmanskog carstva, limitirana finansijska sredstva kojima su raspolagali na Cetinju, nijesu uvijek dozvoljela da se priličnom broju molbi za pomoć izađe u susret. Istina, jedan broj emigranata nije ni želio biti na teret crnogorskoj državi, pa je od vlade na Cetinju traženo da im se učine izvjesne zakonske olakšice „u pogledu plaćanja opštinskih taksa i kaucija“, kako bi otvorili svoje radnje, budući da su mnogi bili „zanatlije ljudi“.² No, broj takvih molbi se nije mogao mjeriti sa onima, kojima se tražila novčana pomoć, a koje su gotovo svakodnevno stizale na Cetinje. U nastojanju da dobiju kakvu takvu pomoć, emigranti su se trudili da u svojim molbama slikovito prikažu nezavidnu situaciju u koju su zapali. Za neke emigrante to su radili crnogorski državni činovnici. Tako je oblasni upravitelj u Kolašinu, vojvoda Lakić Vojvodić, pisao početkom jula 1910. godine ministru unutrašnjih djela Jovanu Plamencu, u ime jednog emigranta iz Donjih Vasojevića, interesujući se za

¹ *Glas Crnogorca*, broj 45, Cetinje, subota, 2. oktobar, 2; br. 46, 9. oktobar, 2; br. 47, 16. oktobar, 2; Novica Rakočević, *Crnogorsko-albanski odnosi 1878–1914*, Zbornik dokumenata: *Srbija i Albanci u XIX i početkom XX veka*, Beograd, 1990, 133.

² Državni arhiv Crne Gore (u daljem tekstu DACG), Ministarstvo unutrašnjih djela (u daljem tekstu MUD), Upravno odjeljenje (u daljem tekstu UO), 1910, fascikla (u daljem tekstu – f) 102, 2629, A. Popović – J. S Plamencu, ministru unutrašnjih djela, 14. jul.

istog „hoće li se primiti na drž. račun da se liječi“, budući da je zadobio ozbiljne povrede od „askerskih udaraca“.³ Na povrede, istina, ne fizičke već materijalne prirode, žalio se ministru unutrašnjih djela avgusta te godine, takođe jedan emigrant iz Donjih Vasojevića, ističući da mu je „imovina upropašćena od nasilja Avra Cemovića i Vojske knjaza Gospodara“, zbog čega je tražio da se na njega „siromaha“ učini neka pomoć, kako ne bi činio „dosadu Gospodaru.“⁴ I dok je mnogim emigrantima teško polazilo za rukom da ubijede crnogorske zvaničnike da im odobre neku vrstu pomoći, dotle se na izdržavanje četiri konja u vlasništvu najglasovitijeg albanskog prvaka Isa Boljetinca, i kolege mu iz plavsko-gusinjskog kraja Asa Ferovića (obojica su imala po dva konja), trebalo izdvojiti dnevno iz crnogorske državne kase po 12 perpera. Kako su izdaci na ime njihovog izdržavanja bili visoki, a ukidanje istih jako nepopularno, ministar unutrašnjih djela Jovan S. Plamenac je naredio jula 1910. godine zastupniku oblasnog upravitelja u Nikšiću Živku Nikčeviću, „da radi na tome da troškovi budu što se najjeftinije može“.⁵

Politika ekonomisanja bila je sasvim razumljiva, ali se sa njom nijesu lako mirili svi, posebno ne oni koje je crnogorska vlada poslala da o njenom trošku borave blizu granice sa Osmanskim carstvom, kakav je između ostalih bio „momak“ Isa Boljetinca, Todor Praščević. On se žalio decembra 1910. godine predsjedniku crnogorske vlade Lazaru Tomanoviću, da za više od mjesec i po dana od kada je upućen u Andrijevicu, nije dobio ništa osim 36 kruna iz komesarijata, sa kojima nije mogao ni

³ DACG, MUD 1910, UO, f-101, 2311, vojvoda L. Vojvodić, oblasni upravitelj u Kolašinu – J. S. Plamencu, ministru unutrašnjih djela, 3. jul.

⁴ DACG, MUD 1910, UO, f-102, 2744, A. Joksimović, emigrant – J. S. Plamencu, ministru unutrašnjih djela, 4. avgust.

⁵ DACG, MUD 1910, UO, f-102, 2521, Ž. Nikčević zastupnik oblasnog upravitelja u Nikšiću – J. S. Plamencu, ministru unutrašnjih djela, 5. jul.

kvartir platiti, iako su mu obećani sasvim drukčiji uslovi boravka u Crnoj Gori.⁶ Da ovakvim postupcima ne bi stvarali nezadovoljstvo kod ljudi sa kojima su na Cetinju imali ozbiljne planove, ministar unutrašnjih djela Marko Đukanović, odobrio je da se Todoru Praščeviću „dadne neka pomoć“.⁷

Nikakve pomoći od crnogorskih vlasti nije dobijao još od Spasovadne 1910. godine ni Đorđije Popović, tj. od kada je prebjegao „iz turske granice kao emigrant u Gospodarevu granicu“. Za razliku od ostalih emigranata koji su dobijali pomoć od strane crnogorskog gospodara, on je bio prinuđen da se nadničanjem bori za goli život u Crnoj Gori. Ali, kako je pao veliki snijeg, više nije bio u stanju da se na taj način izdržava. Zbog toga je tražio od Oblasne uprave u Kolašinu da mu se da „kakovog načina“ ili neka pomoć, kao što se uostalom davala svim emigrantima koji su se nalazili u Crnoj Gori, naveo je Popović u svojoj molbi.⁸ Crnogorske vlasti su zaista najvećem broju emigranata dale kakvu-takvu pomoć, ali da su baš svi emigranti bili korisnici crnogorske državne pomoći apsolutno nije tačno. Pomoć koju je davala Crna Gora bila je *ad hoc* karaktera, tako da osim uglednijih emigranata, ostali nijesu mogli računati da će redovno dobijati državnu pomoć. Štaviše, značajan broj njih bio je primoran u emigraciji da radi kako bi se izdržavao.

Za razliku od emigranata koji si u svojim molbama tražili novčanu pomoć, crnogorskim državljanima, barjaktaru Mijajlu,

⁶ DACG, Ministarstvo inostranih djela (u daljem tekstu MID), 1910, f-185, 2252, T. Praščević, emigrant – L. Tomanoviću, ministru predsjedniku, 26. decembar.

⁷ DACG, MID 1910-1911, Tajni fond (u daljem tekstu TF), f-186, 3581/22, M. Đukanović, ministar unutrašnjih djela – brigadiru, serdaru J. Vukotiću, 3. januar 1911.

⁸ DACG, MID 1910-1911, TF, f-186, 2286/43, emigrant Đ. Popović – Oblasnoj upravi u Kolašinu, 24. decembar 1910.

Jevtu i Jovu Krdžiću, novac nije bio prioritet, već prije svega pravna sigurnost. Iako nijesu bili emigranti, već crnogorski krajišnici, Krdžići su stradali i više od mnogih emigranata. Ovaj trojac naveo je u svojoj molbi predsjedniku crnogorske vlade Lazaru Tomanoviću, da oko 120 godina žive „u Polimje na samoj granici u Krivače“, udaljeni nekih 1500-2000 metara od Gornje Ržanice, i uklješteni između osmanskih kula i šančeva u Pepićima i Ržanici. Otprilike, ovaj trojac živio je na crnogorskoj, a opet ničijoj zemlji, što i nijesu krili u svojoj molbi. Štaviše, tvrdili su da su kolateralna šteta raznih nemira koji su se dešavali na granici, te da je njihov život na tom prostoru potpuno obesmišljen. „Nas Turci biju u naše kuće u svim pobunama i pograničnim zađevicama koje bivaju svake god. osobito od prošle tri godine vrlo su česte zađevice i bune, od kojih trpimo veliku muku i napad, od strane askera Carskog i razuzdanih arnauta, biju nam kuće, prozore i u kuću sve što imamo, nama je sve u rešeto i puno olova, biju čeljad i sve živo što vide [...] uzalud kuće gradimo i pokrijevamo, živo su nam pobili, mrtvih i ranjenih 8 ovaca, od prošle god. govedi ubili namrtvo 2. i oplijenili, 3. ranjeno 1. konj plijenjen, uzeo ga Mivtar Tairović sinovac Bir Arifa Tairovića iz Gornje Ržanice, ubili su još 3. konja ranjeni, 1. psa na mrtvo i 1. ranili i 10 kokošaka. Razbili su kuću Jova Krdžića i ponijeli smoka 130 kila, 8 kila meda, 2 kile ljute rakije, 6 kila vune i to sve gornjo Ržaničani“. Njihovo stradanje dobro je bilo poznato crnogorskim pograničnim vlastima, ali pomoći od njih nijesu imali nikakve. Osim komandira Labovića, koji se trudio da na granici „svakom bude pravo“. Ali njegov trud da održi red na granici nije spasio pet kuća Krdžića, koje su stradale „mimo ostalih Polimjana i graničara“. Stoga su tražili od predsjednika crnogorske vlade da im se „dade zaštita jer se već nikako držati nemožemo, na dosadanji način“. Najteže im je padalo to što se nigdje od kuće nijesu mogli udaljiti, jer čim bi prva puška pukla,

svako ko bi se zatekao izvan kuće rizikovao je život. „...Nema čeljadeta u 5. kuća koje nije ranjeno, u tijelo i u haljine“, a ni zaspali nijesu smjeli jer su im kuće bile izložene plutunskoj vatri. Krdžići su bili ubijeđeni da bi ih crnogorske vlasti mnogo bolje pazile da su Vasojevići i veliko bratstvo, ali kako su bili malo bratstvo, žalili su se da ih „niko neoće, našoj Visokoj Vladi i Gospodaru dostaviti, da imamo kaku pomoć i zaštitu u nevolji“. Smatrali su da takav tretman ničim nijesu zaslužili jer su „za Gospodara i za Domovinu“ vazda „bili među prvima i bićemo kao od vazdi vjerni i odani u svim željama i potrebama, Gospodara i Otadžbine“. Zauzvrat su tražili samo slobodu koju su uživali i ostali crnogorski podanici.⁹ Molba Krdžića da im crnogorske vlasti kao njenim podanicima obezbijede slobodu i sigurnost bila je potpuno na mjestu. Ali one to nijesu bile u stanju da im obezbijede. Ne zato što su Krdžiće smatrale građanima drugog reda, već zato što su živjeli na najnemirnijem dijelu crnogorsko-osmanske granice.

Za razliku od Krdžića koji su živjeli u konstantnom strahu od Osmanlija, a da pritom nijesu smjeli napustiti svoja ognjišta, emigrant Đuro Vešović iz Crnog vrha uspio je decembra 1909. godine da umakne osmanskoj vojsci, koja mu je zorom opkolila kuću, a njega počela vezivati. Istog dana Vešović je prebjegao u Crnu Goru, a osmanska vojska je za tri dana ponovo pred zoru opkolila njegovu kuću, nadajući se da će ga uhvatiti. Ali kako ga nijesu našli, poharali su njegovu i kuću njegove snaha Petre, udovice koja je izdržavala petoro djece. Tom prilikom Vešovićima je osmanska vojska oduzela mnoge stvari. Uzaludne su bile žalbe vlastima u Beranama na postupak osmanskih vojnika, stvari nijesu vraćene. Zbog toga je ovaj emigrant tražio od predsjednika crnogorske vlade, Lazara Tomanovića, „malo

⁹ DACG, MID 1910, f-175, 42/44, barjaktar Mijailo, Jevto i Jovo Krdžići – L. Tomanoviću ministru predsjedniku, 3. mart.

pomoći“, s obzirom da su „ostali siromaškog stanja“. Kao razlog više za pružanje pomoći naveo je i to da za vrijeme boravka u Crnoj Gori nije dobio nikakve pomoći. Da je sve što je saopštio Tomanoviću bila istina, mogli su posvjedočiti ugledni donjovasojevički prvaci Avro Cemović i Marjan Vuković, naveo je Vešović na kraju svoje molbe.¹⁰

Prilično poharan od strane osmanskih vlasti bio je i učitelj Ivan Čukić iz Donje Ržanice (beranski kraj), koji je od 1906. godine učiteljsku službu obavljao u Podgorici. U molbi koju je uputio predsjedniku crnogorske vlade krajem januara 1910. godine, naveo je da je svoje pokretno i nepokretno imanje ostavio braći Gavru i Simu, koji su ga obrađivali i slali mu po malo prihoda od toga imanja. No, kako mu braća nijesu slala sav prihod od njegovog dijela, otišao je u Donju Ržanicu da naplati „ono, što mi nijesu mogli za ove tri godine poslati“. Tom prilikom je uzeo bio 7.000 oka sijena i otave, frut, tagu, rakiju, dok je ostalo ostavio da s jeseni sa braćom podijeli na četiri dijela. Ali kako je u međuvremenu najveći broj donjovasojevičkih prvaka prebjegao u Crnu Goru, među kojima i njegova braća Gavro i Simo, osmanske vlasti iz Berana krajem decembra 1909. godine konfiskovale su Čukićima svo pokretno imanje („3.000 oka žita, 600 snopa tale, jednu kravu [...] 7.000 oka sijena i otave, koje najmanje košta šest stotina (600) fujurina“). Ostavši bez pokretne imovine, sve je nade polagao u crnogorski vladu i ministarstvo inostranih djela da će se zauzeti kod osmanske vlade, da se povrati barem njegovo imanje. Smatrao je da je toliko zadužio državu Crnu Goru služeći njenim interesima u Osmanskom carstvu šest godina, „a bez ikakvih primjedaba

¹⁰ DACG, MID 1910, f-175, 42/42, Đ. Vešović, emigrant – L. Tomanoviću, predsjedniku Ministarskog savjeta, ministru inostranih djela i zastupniku ministra unutrašnjih djela, 2. mart.

turske vlasti“, što je nastavio činiti i kao učitelj u u Podgorici od 1906. godine.¹¹

Novembra 1910. godine predsjedniku crnogorske vlade Lazaru Tomanoviću, uputio je dvije molbe u jednom danu emigrant iz Bihora Petar Azanac. U prvoj molbi ovaj emigrant podsjeća Tomanovića da u Crnoj Gori boravi kao prebjeg unazad „nekoliko godina pod okriljem i zaštitom Kralja Gospodara“ i predsjednika crnogorske vlade, te da za to vrijeme nije dobijao nikakve pomoći, niti im je „činio dosadu“, zbog čega se „mučio“ i poprilično napatio. Da bi obezbijedio najosnovnije uslove za život u emigraciji, sebi i svojoj familiji, „pregonio“ je „ponešto živo od svoje kuće iz Biora“. No, problemi za njega nastaju ljeta 1909. godine, kada mu je „pregnala [...] majka jednu kravu koju“ je dao za dug izvjesnom Radisavu Radunoviću iz jednog sela blizu Andrijevice. Kako je upravnik Carinarnice „gospodin Bošković“ doznao „pomoću špijuna Bogdana Miketića“ za pomenutu stvar, oduzeo je od Radunovića kravu kao „kotraband“, nadajući se, po riječima ovog emigranta „masnom zalogaju“. Azanac dalje ističe, da postupak upravnika Carinarnice u Andrijevi mnogo ne interesuje pomenutog Radunovića, koji mu je kazao da mu mora vratiti ono što je dužan, ili da mu dovede drugu kravu. Pošto se nalazio „u oskudici i bez ikakvog prihoda“, Azanac je molio prvog čovjeka crnogorske izvršne vlasti da mu se „krava oduzeta kao kotroband“ vrati, budući da je i ostalim emigrantima bilo dozvoljeno „da mogu ponešto pregoniti radi izdržavanja“.¹² Moguće da je krava koju pominje Azanac zaista bila u njegovom vlasništvu, ali budući da je isti bio pravi majstor za

¹¹ DACG, MID 1910, f-175, 42/50, I. Čukić, učitelj – L. Tomanoviću, predsjedniku Ministarskog savjeta i ministru inostranih djela, 20. januar.

¹² DACG, MID 1910, f-184/a, 2048/1, P. Azanac, emigrant - L. Tomanoviću, predsjedniku Ministarskog savjeta, 16. novembar.

prekogranične prestupe i krađe, zbog čega je nebrojeno puta udaljavan sa granice i zatvaran od strane crnogorskih vlasti, čini nam se da je ipak carinik Bošković svoj posao radio kako treba. Uostalom, pogranične vlasti su budno motrile na svaki pa i najmanji pokret na granici i teško da bi mu oduzele kravu, da nije po srijedi bio nelegalan posao.

U drugoj molbi Tomanoviću, ovaj emigrant podsjeća predsjednika crnogorske vlade da je poslije šestogodišnjeg boravka u Crnoj Gori, gdje se nalazio „pod okriljem Milostivog Kralja Gospodara“ prinuđen da zatraži pomoć od crnogorske vlade, moleći je „najponiznije“, da i njega „uzme u zaštitu kao i mnoge druge koji potražiše utočišta u neiscrpnj milosti Njegovog veličanstva Kralja Gospodara“ i njegovog predsjednika vlade. U nastavku molbe Azanac iznosi, da i pored teškog života u emigraciji, koji je okusio zajedno sa svojom siromašnom familijom, ništa ga nije moglo privući nekoj „drugoj domovini osim drage domovine“ Crne Gore, kojoj će, kako je navodio u molbi, ostati „vjeran sin“, i da ga „u tom neće ništa pokolebati.“ Azanac je podsjetio Tomanovića, da mu je poznato njegovo dobročinstvo, tj. da je činio „visoku pažnju i naklonjenost [...] svima onima“ koji su se nalazili „u granicama mile domovine“, te da ni on ne bi trebao „u tom smislu“ biti izuzetak, već da će kao i ostali „biti zaštićen u materijalnom pogledu“. Ovaj emigrant je izrazio nadu da će Tomanović imati u vidu to što je „dosta učinio u srpskom pogledu i za interese potlačene braće koja očekuju danas sutra“, da će ih od strane prvog čovjeka crnogorske vlade „sunce ogrijati“. Što se njega lično tiče, uvjeravao je da će i dalje stajati „na usluzi Kralja Gospodara“ i predsjednika crnogorske vlade, te da je „gotov svoj slabački život žrtvovati i staviti ga na kocku za interes domovine.“ No, kako je patriotizam jedno, a težak emigrantski život sasvim nešto drugo, Azanac se žalio Tomanoviću da kao prebjeg koji nema ni „kuće ni baštine“ nije u stanju „izdržavati sebe i svoju familiju“, za koju ne može „nabaviti

parče hljeba“. Ako on kao emigrant nije mogao naći načina da se izdržava, to je svakako mogao učiniti Tomanović, u koga se nadao da će mu dodijeliti „način izdržavanja“. Hoće li mu se priskočiti u pomoć „pomoću neke službe ili nekom pomoću“ druge vrste, manje je bitno bilo za ovog emigranta, ali je mu je itekako važno bilo da se prekinu njegove patnje i muke, koje, smatrao je, nije ničim zaslužio. Budući da prema njegovom kazivanju „svak nađe zaštite i dobi pomoć“, ostalo mu je da se nada, da će i on „biti udostojen“ Tomanovićevom „Visokom pažnjom i dobiti pomoć prema zasluži.“ „U to ime“, na kraju molbe je zakliktao: „da živi Njegovo Kraljevsko veličanstvo sa svim vladajućim domom i da živi Njegova Visoka Vlada.“¹³ Ne sumnjamo da se Azanac zaista nalazio u nezavidnoj situaciji, ali ako se ima u vidu da su osmanske vlasti istoga označile kao čovjeka koji može ozbiljno narušiti mir na granici, onda ne treba da čudi zbog čega se na Cetinju nijesu mnogo osvrtnali na njegove vapaje.

Tih dana primoran je bio da se molbom obrati crnogorskim vlastima, tačnije Oblasnoj upravi u Kolašinu, emigrant Milan Knežević iz Bijelog Polja. On ističe da je u Crnoj Gori boravio unazad dvije godine, gdje je „služio kod Radula Š. Radovića u kap. Lipovskoj“. Život na crnogorskoj granici nije mu bio nimalo lak, kako navodi u molbi, jer nije imao nikoga od bližnjih, a kako nije želio da bude nikome na dosadu, „mučio“ se da ne bi „ostao na sokak bez kore hljeba“. Naporan rad mu se očigledno isplatio, jer je uspio da zaradi i „malo troška“, kako bi se preseleo u Srbiju, gdje su mu živjela dva brata i dva strica. No, budući da je bio „siromah iz Turske“, te da zbog toga nije imao putne isprave, najponiznije je molio Oblasnu upravu u Kolašinu, da ga

¹³ DACG, MID 1910, f-184/a, 2048/3, P. Azanac, emigrant – L. Tomanoviću, predsjedniku Ministarskog savjeta 16. novembar.

„preporučići će treba“, kako bi dobio „pasoš“, da se ne bi skitao „koje kuda bez načina“. ¹⁴

U ime emigranta Alita Ajrova Šiljakovića iz Plava, predsjedniku crnogorske vlade Lazaru Tomanoviću, obratio se krajem 1910. godine vršilac dužnosti pograničnog političkog komesarijata u Andrijevici, kapetan Milutin Radonjić. On navodi da je Šiljaković „sve emigrante iz Arnautluka preveo preko Plava“ za Crnu Goru, ali da su ga „turske vlasti opazile“, zbog čega je i sam morao emigrirati. Kako se radilo o čovjeku koji je „dosta stradao“ pomažući albanske emigrante, Radonjić je molio Tomanovića da se prema Šiljakoviću pokaže naklonost „koliko je to moguće“. ¹⁵ Istog dana pisao je ministru Đukanoviću i najugledniji donjovasojevički emigrant Avro Cemović. Njegova molba, je više bila žalba na komandanta IV divizije ¹⁶, kojeg je optuživao da „podlost umeće protivu energičnih ljudi“, u koje je Cemović svrstavao i sebe. On dalje navodi, da emigranti sa područja beranske nahije „teško prolaze od nekija vlasti“, zbog čega je veliki broj njih bio ogorčen. U nastavku molbe-žalbe, iznosi kako se mnogo žrtvovao za crnogorsku stvar, te da je uvijek hvatao

¹⁴ DACG, MID 1910, f-184/a, 2083, M. Knežević, emigrant – Oblasnoj upravi u Kolašinu, 19. novembar.

¹⁵ DACG, MID 1910, f-195, 2119, kapetan M. Radonjić, v. d. pograničnog političkog komesara u Andrijevici – L. Tomanoviću, ministru predsjedniku, 29. novembar.

¹⁶ Za komandanta IV divizije ministar vojni brigadir Ivo Đurović imenovao je vojvodu Lakića Vojvodića, dok je za šefa štaba te divizije postavljen komandir Milo Matanović, dotadašnji šef štaba III divizije. Njihovo imenovanje objavio *Glas Crnogorca* u svojim brojevima od 18. septembra i 2. oktobra te godine. (*Glas Crnogorca*, br. 43, Cetinje, subota, 18. septembar 1910, 1; br. 45, 2. oktobar 1910, 1) Prethodno je i sam brigadir Ivo Đurović vršio dužnost zastupnika komandanta IV divizije. (*Glas Crnogorca*, br. 20, 1. maj 1910, 8).

zavjerenike sa crnogorskim vojnicima, naravno, kada je imao „izvješće“ za to. S druge strane, oni koji su bili zaduženi da hvataju „proklete zavjerenike“, iste su „nekoliko puta pustili iz ruku preko granice“, aludirajući na komandanta IV divizije. O njegovom bratstvu, njemu i njegovoj porodici, iznosi izuzetno teške kvalifikacije. Bratstvo mu naziva izdajicama, i ljudima koji su zaslužili smrtnu kaznu. Njega optužuje da se ni u svojoj kući mnogo ne pita, te da je „pojeo narodne pare“, zbog čega je bio u „tamnicu“. Zbog pronevjere državnih para i brat mu je bio „mačen s položaja“, a sinovi mu se još uvijek nalaze u „kažnjeni zavod, zbog lupeština, narodnih i državnih“, navodio je Cemović. Jednog sina mu čak naziva i budalom. Iz navedenog jasno proizlazi da je najugledniji donjovasojevički prvak bio u jako lošim odnosima sa komandantom IV divizije, zbog čega je „najučtivije“ molio Đukanovića, da odredi jednog svog „činovnika ... koji će upravlјati, sa ovom masom emigranata.“ U protivnom, „mogla bi izaći među Vasojevićima velika nesreća, prema kojoj bi bio Gospodar nezadovolјan“, što nikome nije išlo u prilog. Posebno ne Cemoviću, koji bi navodno za crnogorskog kralja i svoj život dao. No, kako je i sam znao da mu na Cetinju nijesu bili naročito naklonjeni zbog čestih samovolјnih ispada, izrazio je nadu da zbog sukoba sa komandantom IV divizije neće „biti kriv Bogu i našem preuzvišenom Gospodaru.“¹⁷

Desetak dana kasnije, brigadiru Mitru Martinoviću pismenim putem se obratio dugogodišnji albanski emigrant u Crnoj Gori Sokolј Baco. Istina, ne o problemima koji su tištali njega, već njegove sunarodnike iz Skadarske Malesije. On je izrazio čuđenje zbog čega se neki Grudi i Hoti koji su odbili da se vrate kućama „drže u Zatrijepču i Fundini bez ikakvog načina.“ Takođe mu nije bilo jasno zašto se hotski vojvoda Ded Đon koji

¹⁷ MUD 1910, UO, f-108, 4846/2, A. Cemović, donjovasojevički prvak – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 29. novembar.

je prije desetak dana ponovo prebjegao u Crnu Goru, u Podgorici nalazi bez ikakvog rješenja „u ime državne pomoći.“ I na kraju, kada su Klimenti u pitanju, bio je mišljenja da crnogorske vlasti moraju imati znatno više obzira prema njima, jer su „svaki sporazum i odnošaj sa Turskom ukinuli, zbog čega redovno drže stražu na sva sumnjiva mjesta.“ Ali, kako im je manjkalo municije, Baco je tražio da im se makar i mala količina „od verndlovke i martinke“ dostavi „u kuću kom. Gala Lekočevića, jerbo je tu najbliža i najbolja senta ... ne samo za Klimente nego i za Vusane, Šale i Boge.“¹⁸ Iz navedenog obraćanja se jasno vidi, da uprkos dugogodišnjem boravku u Crnoj Gori i bliskim vezama sa ljudima iz samog vrha crnogorske vlasti, Sokolj Baco, nažalost, nije mnogo naučio. Ili pak nije želio da nauči, jer se radilo o njegovim sunarodnicima. Šta god da je po srijedi, sumnjamo da Sokolj Baco nije znao da su crnogorske vlasti krajem 1910. godine postigle sporazum o povratku emigranata svojim kućama, i da svi oni koji su odbijali da se vrate svojim domovima nijesu mogli računati na pomoć države. Kada je u pitanju hotski vojvoda Ded Đon Ljulja, ne vidimo razlog, uprkos postignutom dogovoru s Osmanskim carstvom, zašto crnogorske vlasti ne bi izdvojile određena sredstva na račun njegovog izdržavanja, jer su s njim zaista imale ozbiljne planove. Ali je po svemu sudeći poranio. Očito je i da su i Klimenti bili nestrpljivi da se upuste u nove sukobe s Osmanskim carstvom, pa je to, a ne neobaviještenost crnogorskih vlasti o prilikama duž granice, bio razlog što su se prema njima držale rezervisano.

Potrebu da se izjada crnogorskim vlastima, tačnije oblasnom upravitelju u Podgorici Veliši Lazoviću, imao je i sin klimentskog vojvode Pal Ljuce, Marko Palev. U svojoj molbi od

¹⁸ MUD 1910, UO, f-108, 4894/2, S. Baco, albanski prvak – brigadiru M. Martinoviću, 7. decembra.

decembra 1910. godine, on podsjeća brigadira Lazovića kako je njegovo pleme prekinulo „svaki odnošaj i sporazum sa Turcima izjavivši prisajedinjenje sa Crnom Gorom“, i da su Klimenti crnogorskog kralja tom prilikom proglasili za svoga gospodara. Najveće zasluge za ovaj istorijski događaj išle su na račun njegovog oca, koji je bio poslat od strane osmanskih vlasti da spriječi Klimente u svom naumu. No, osmanske vlasti se time nijesu posebno okoristile, jer je klimentski vojvoda „samo formalno odvrtao i prijetio“ svom plemenu, a u stvari ih je samo kuražio da istraju, dajući im „Božju vjeru“, da će ih o svakom pokretu blagovremeno obavijestiti, što je i učinio preko svog sina, „kad je došlo bilo šest tabora nizama na Rapšu Hotsku s namjerom, da udare na Klimente.“ Kada su osmanske vlasti uvidjele da klimentski vojvoda ne radi u njihovom interesu, zatvorile su ga sa ostalim glavarima u Skadar. I dok su ostale ubrzo pustili, vojvodu Pal Ljucu su zadržale u zatvoru, zato što je upoznao Klimente sa namjeravanim napadom osmanske vojske. Zbog toga je njegov sin molio brigadira Lazovića, da preduzme neophodne mjere, kako bi mu se otac oslobodio iz osmanske tamnice. Do tada, ali i nakon toga, Klimenti će ostati vjerni „Bogu Crnogorskom Kralju i njegovijem vlastima“, naveo je Mark Pala u svojoj molbi.¹⁹

Sasvim drugačije prirode bio je problem jednog emigranta iz Donjih Vasojevića, koji je januara 1911. godine pisao ministru unutrašnjih djela, kako za osam mjeseci koliko je boravio u Crnoj Gori nije dobio „nikakve pomoći“, osim što mu je žena primljena na liječenje u cetinjskoj bolnici. Ali, kako je trebalo platiti troškove njenog desetodnevnog liječenja, bio je prinuđen „iz krajnje nužde ... učiniti dosadu“, i zatražiti da mu se

¹⁹ DACG, MID 1911, f-189/a, 647/5, M. Palev, emigrant – V. Lazoviću, oblasnom upravitelju u Podgorici 18. decembar.

pomogne da iste izmiri, ali i da se vrati u Vasojeviće, kako se ne bi smrzavao „po ulica cetinjskih.“²⁰

Iako je najveći broj emigranata tražio od crnogorskih vlasti novčanu pomoć, nekim emigrantima ona nije bila prioritet. Štaviše, pojedini su tvrdili da bi im teški emigrantski dani znatno lakše pali, kada bi crnogorske vlasti imale sluha da im okače o grudi neko znamenje, kao dokaz nesebičnog požrtvovanja za crnogorsku stvar. Tako je Beno Savović iz Donjih Vasojevića, u svojoj molbi crnogorskim vlastima isticao da je po naredbi Petra Đuraškovića lovio klubaše po Osmanskom carstvu, i da je ženama na tom području davao po 4 forinte „dako ih će bi opazile.“ U svoje zaluge dalje navodi, i da je u borbi na svom imanju lišio života jednog kačaka i jednog Rugovca koji su ga napali, zbog čega mu je „asker oca i brata poslao u surgum.“ S obzirom na tragediju koja je snašla njega i porodicu mu, smatrao je da bi bila „greota“, ako mu se ne bi dao jedan orden i medalja.²¹ Strastvenu ljubav prema odlikovanjima gajio je još jedan emigrant iz Donjih Vasojevića, koji se unazad 25 godina nalazio u Crnoj Gori, gdje je 3 godine služio crnogorski „Svijetli Dvor“, a potom bio premješten u Kolašin, gdje je vršio službu žandarma i pograničnog stražara. U molbi upućenoj kralju Nikoli on iznosi, da je kao njegov „vjerni podanik“ i „danju i noću bio ... gotov i spreman“ svoj život staviti „na žrtvenik“ svoje domovine Crne Gore, što su uostalom mogli posvjedočiti svi činovnici Moračko-rovačke brigade. Kako je i prije četiri godine molio crnogorskog suverena da mu se da krst, ali mu isti nije dat jer nije „dosađivao“, a u međuvremenu je bio i od strane Oblasne uprave u Kolašinu predložen „za zlatnu medalju za

²⁰ DACG, MUD 1911, UO, f-111, 887, N. Čukić, emigrant – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 5. januar.

²¹ DACG, MUD 1911, UO, f-111, 893, B. Savović, emigrant – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 30. januar.

revnost“, koju je takođe „neko izvrnuo“, od kralja Nikole je ovoga puta tražio, da ne dozvoli da „mu se siromahu trud potamni“, te da se konačno „po zasluži“ nagradi nekim odlikovanjem.²²

No, ako su ova dvojica donjovasojevičkih emigranata bili fascinirani crnogorskim odlikovanjima, barjaktar Haljilj Brahim iz Gaša i Špen Ćerim iz Krasnića, preferirali su novac. U molbi upućenoj ministru Đukanoviću pomenuti dvojac navodi da je zapao u toliko tešku finansijsku situaciju, da su morali „zajmati“ i „što god“ zalagati, kako bi mogli nešto novca poslati familijama, a nešto ostaviti sebi za izdržavanje. Što se tiče smještaja i hrane, njih dvojica nemaju nikakve primjedbe, jer im crnogorska država redovno plaća te izdatke, „ali za druge troškove“ bili su „u sasvijem oskudnom stanju“. Kao dokaz za to navode, da je Špen Ćerimi založio „ljevorver“ koji mu je lično ministar Đukanović poklonio, kako bi donekle ublažili nezavidnu materijalnu situaciju u koju su zapali. Da su kojim slučajem mogli „neku svoticu iz Banke dići“ ne bi žalili ni „trostruku dobit dati“, isticali su u svojoj molbi, ali kako su u tuđoj zemlji bili samo „siroci“, ostalo im je da se nadaju da će ih ministar Đukanović „zaštiti“ od sigurne propasti.²³ Pomenuti dvojac, sa vojvodama Brah Alijom i Bajram Sulejmanom, ponovo se obratio za pomoć februara 1911. godine, ali ovoga puta brigadiru Janku Vukotiću. Isticali su, da su svjesni da su na „dosadu“ crnogorskim vlastima, ali da ih je nužda natjerala na to, a ne njihova halapljivost. Oni dalje navode, da im se u zdravlje kralja Nikole i Crnogoraca plaća dovoljan trošak, ali da su se „usled vanrednih troškova“, našli u „najvećoj mucij“, sa svojim

²² DACG, MUD 1911, UO, f-111, 894/2, R. Raković, emigrant – kralju N. I Petroviću – Njegošu, 10. januar.

²³ DACG, MUD 1911, UO, f-111, 885/2, H. Brahim i Š. Ćerimi, emigranti – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 12. januar.

porodicama. Zbog nezavidne situacije u koju su zapali, tražili su od Vukotića da se zauzme za njih, kako bi im se priteklo u nuždi.²⁴

Nadu u crnogorske vlasti, konkretno, ministra inostranih djela, imao je, između ostalih, i emigrant Milonja Babović iz Donjih Vasojevića, koji je molio da mu se pošalje u Andrijevicu odobrena pomoć u iznosu od 70 perpera, kako bi platio troškove svog boravka u Crnoj Gori, jer mu nije bilo „pravo“ da mu ih „krčmari zaiskavaju“ tim prije, što je isplata istih bila odobrena.²⁵ Sigurno da nije godilo ni nekim donjovasojevićkim prvacima koji su boravili na Cetinju, da im se traži isplata krčmarskih troškova, ali kako nijesu imali od čega da ih plate, lokalni krčmar je upoznao ministra Đukanovića da ih neće pustiti nigdje da idu dok ne izmire sva dugovanja prema njemu.²⁶

Da uzme olovku i papir u ruke i po drugi put skrene pažnju komesarijatu u Andrijevici na nepravdu koja ga je zadesila u emigraciji, bio je prinuđen i učitelj Zarija Joksimović. U svojoj molbi s kraja januara 1911. godine upućenoj komesarijatu u Andrijevici, on navodi da je avgusta 1910. godine u otišao u Peštersku nahiju nedaleko od Sjenice, odakle je oteo 2 vola u „osveti za svoja dva ukradena konja i prećerao ih u granicu“ crnogorsku. No, problemi za njega upravo tada nastaju, budući da mu je carina konfiskovala oba vola, od kojih je jednog zaklao, zbog čega je od Uprave carine bio kažnjen sa 150 perpera. Za oba vola ista je donijela rješenje da se kazni sa 315 perpera bez prava da mu se stoka vrati. Upoznavši sa ovim problemom predsjednika

²⁴ DACG, MID 1910–1911, TF, f-186, 3581, H. Brahim, B. Aljija, Š. Ćerim i B. Sulejman – brigadiru Janku Vukotiću, 7. februar.

²⁵ DACG, MID 1911, f-189, 458/1, M. Babović, emigrant – L. Tomanoviću, ministru inostranih djela, 1. februar.

²⁶ DACG, MUD 1911, UO, f-111, 890/2, R. Šekularac, krčmar – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 21. januar.

crnogorske vlade, ovaj je uticao kod ministra finansija da mu se povrate volovi, a da on plati carinu na njih. Kako je ministar finansija najprije pristao na to, a kasnije promijenio mišljenje i potvrdio rješenje koje je donijela Uprava carine, učitelj se pitao zbog čega se „niko ne kazni“ osim njega, ako se zna da je ovakvih slučajeva bilo sijaset? Od komesarijata je tražio da se ponovo zauzme za njegov slučaj kod predsjednika vlade, a ovaj kod ministra finansija, da se oslobodi plaćanja novčane kazne i da mu se „povrati oduzeti mal“, na koji će platiti carinu državi Crnoj Gori.²⁷ Očigledno da je iz ovog iskustva učitelj Joksimović mnogo naučio. Za razliku od ranije ustaljene prakse, kada je bez ikakve papirologije dovodio stoku iz Osmanskog carstva u Crnu Goru, marta 1911. godine je tražio od ministra unutrašnjih poslova da mu se izda dozvola za uvoz „10 volova sa kojima bi mogao otkloniti najveće svoje teškoće i familiju izdržati bez osobitih dosada.“ Evidentno je i da mu je posao sa volovima išao od ruke.²⁸

Na sličan način kao i učitelj Joksimović, bez potrebne papirologije, želio je svoja goveda da proda u Crnu Goru prekograničar Petar Stevanović iz Gusinja. U svojoj molbi koju je naslovio na ime predsjednika Ministarskog savjeta i ministra pravde, dr Lazara Tomanovića, iznio je da su njegova dva sina prešla u Crnu Goru kao emigranti. Kako nije imao neke naročite imovine u svojoj domovini, osim nešto malo pokretnog imanja, nije „žalio sve to dati za jevtinu cijenu“ samo da mu djeca ne „stradaju“. Ali, kada je krenuo sa „nekoliko govedi“ da ih proda u Podgoricu, na granici su mu saopštili da „mal“ ne može prodavati što ne bi „donijo uvjerenje od Obl. Uprave iz Podgorice“. Tek kada to završi, Oblasna uprava bi donijela odluku „za rečeni mal da li se

²⁷ DACG, MID 1911, f-189/a, 586/1, učitelj Z. Joksimović, emigrant – Komesarijatu u Andrijevici, 28. januar.

²⁸ DACG, MUD 1911, UO, f-111, 920, učitelj Z. Joksimović – M. Dukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 2. mart.

može prodati ili ne“. No, kako je ova procedura za njega bila previše skupa jer je bio „preveliki siromah“, nije mu ostajalo ništa drugo osim da moli i kumi Tomanovića „Bogom i Hlebom Kr. Gospodara“, da naredi „da se rečeni mal propusti što prijed“, kako bi se prodao, a on će nakon toga platiti „što kome pripada“.29

Primorani da se izjadaju crnogorskim vlastima na teške uslove života u Crnoj Gori, bila su i četvorica emigranata iz plavske nahije. U svom obraćanju ministru unutrašnjih djela februara 1911. godine, oni navode da su „već evo pola godine ... utekli od turskog zuluma pod krilo Kraljevskog Visočanstva za spasenje svog života.“ Za to kratko vrijeme imali su pomoći jedino od „Podgoričke Uprave“, a od 7. februara (stari kalendar) te godine, prestali su dobijati bilo kakvu pomoć, a ni prilike da zarade za život nijesu imali jer „rada“ po njima nigdje nije bilo, zbog čega su došli u situaciju da skapaju od gladi i zime. Kako do toga ne bi došlo, tražili su od ministarstva unutrašnjih djela da ih pomogne, jer za vrijeme svog petodnevnog boravka na Cetinju nijesu imali „začam hljeba kupit, ni konak naplatit, bez haljine svoje da“ založe. Ukoliko ih pomenuto ministarstvo ne bi pomoglo, nije im preostajalo ništa drugo, osim da okončaju život tako što bi se bacili „u vodu“, naveli su u svojoj molbi. Vjerujući da ih crnogorske vlasti neće pustiti da skončaju od gladi, ostali su da se nadaju i čekaju pozitivan ishod odgovora na njihovu molbu.³⁰

Da će ministar unutrašnjih djela imati razumijevanja za njihov problem, nadali su se i albanski prvaci Sulejman Batuša i Zećir Binjak. Oni su pisali Đukanoviću februara 1911. godine, da je „nazad 18 dana“ dovedeno „jedno konjče Špen Ćerimu

²⁹ DACG, MID 1911, f-188, 90, P. Stevanović, emigrant – L. Tomanoviću, ministru predsjedniku i ministru pravde 10. januar.

³⁰ DACG, MUD 1911, UO, f-110, 667/2, N. Rajković, M. Radenović, R. Martić, Đ. Savić, emigranti – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 12. februar.

emigrantu“, ali kako su „zapalji u oskudici“, žalili su se da nisu bili „kadri trošiti“ za njegovo izdržavanje. To je bio razlog da od ministra unutrašnjih djela zatraže, „da se pomenuto konjče hrani na državni trošak“, jer bi ga oni vremenom „prodalji“, kako ne bi više dosađivali crnogorskim vlastima molbama za pomoć. Batuš i Binjak su smatrali da je njihova molba više nego skromna, te da ne mogu zamisliti, da im se „jedno konjče ne može izdržavati.“³¹ Rezon albanskih prvaka bi bio potpuno na mjestu, da je Crna Gora dala utočište malom broju emigranata, ali kako ih je bilo na hiljade, i kako se mnogima nije moglo pomoći ni sa jednim jedinim perperom iz državne kase, što nije bio slučaj sa albanskim prvacima, Batuš i Binjak su morali pokazati više obzira i zahvalnosti prema crnogorskim vlastima.

Zbog neredovnih prilika u Osmanskom carstvu, pisao je crnogorskom ministru unutrašnjih djela i perjanik kralja Nikole Aljuško Ramusović, rodod iz Berana. U svojoj molbi od februara 1911. godine, on upoznaje ministra Đukanovića s tim, da je „od turskog nasilja ... primoran bijo“, da proda svoju zemlju i kuću. No, kako mu je to „drugi“ prodavao, jer on nije „smijo“ od osmanskih vlasti, taj se prilično „namirijo“ njegovim „malom“, koji je brojao dvadeset troje goveda i tri konja. Budući da mu više nije bilo povratka u Berane, bio je „rad“ kupiti „kuću na Andrijevicu“, gdje je imao namjeru da se sa familijom nastani, ali i da svoj mal iz Berana prevede u crnogorsku granicu. Da ga ne bi u tom naumu spriječila carinarnica u Andrijevici, molio je ministra da učini što je do njega, kako mu se ne bi „trošak činijo“, kao crnogorskom „podajniku“ i perjaniku „Kralja Našeg Gospodara“.³²

³¹ DACG, MUD 1911, UO, f-110, 709, S. Batuš i Z. Binjak, emigranti – Ministarstvu unutrašnjih djela, 15. februar.

³² DACG, MUD 1911, UO, f-110, 602, perjanik A. Ramusović – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 14. februar.

Mnogo originalnosti da ubijedi crnogorske vlasti, ali ne da ga materijalno pomognu, već da mu samo povjeruju na riječ, pokazao je emigrant Oto Babović iz Donjih Vasojevića. U pismenoj predstavi ministru unutrašnjih djela od 18. februara 1911. godine on ponosito ističe da mu je „pokojni đed Jovan Babović posjekao dvanaest aga i dobio dva megdana.“ Vrijedan pomena bio mu je i drugi đed Ilija Babović, koji je takođe sa jednog megdana izašao kao pobjednik. Zbog otpora koji je njegova porodica uvijek pružala osvajaču s Istoka je „mušketan bio“ i njegov predak Vuk Babović. Ova retrospektiva najbolji je dokaz, kako je to i naveo ovaj emigrant, da su kako njegovi preci, tako i njegovi rođaci i „savremenici, među prvim u granici turskoj“ kada je u pitanju hrabrost i odvažnost. Kao dokaz za to, Babović navodi da je prilikom jednog osmanskog napada, sa rođacima natovario „po kola turskih lješeva“. On dalje ističe, da se dvije godine zbog neredovnih prilika u Osmanskom carstvu nalazi u Crnoj Gori, ali i to da ga je brigadir Vukotić sa još nekolicinom, po mir na granici opasnih plemenika, internirao u unutrašnjost zemlje. Osvrćući se na taj događaj, on iznosi da su neki njegovi drugovi „takve neredne, lupeštine i zađevice činjali da ima sad nekih nevinih Vasojevića koji stradaju zbog njih“, dok se oni hvale po crnogorskoj prijestonici „kako su pobili nebrojeno mnogo Turaka“. Sve neredne na granici oni su pripisivali „glavarima vasojevičkim“. U stvari, oni su bili ti koji su činili nedjela, budući da su „dobri bili da ukradu“, zbog čega su provodili „svaki dan u tamnicu na Andrijevicu“. Zbog toga nastoje da se osvete pograničnom komesaru u Andrijevi, koga na Cetinju „davijaju“ zajedno sa učiteljima „da su im davali oružje.“ Da ne prezaju ni od čega, Babović navodi i to, da su i samog ministra Đukanovića, Jevrem Delević i Blažo Popović „sa jednim Turčinom koji im je bio pobratim ... prevarili za političke stvari“, te da je novac koji mu je dat uzaludno bačen. Ovaj „Turčin“ je od njih tražio da mu omoguće sastanak sa ministrom, što su ovi

i učinjeli za „dva prstena od srme i jednu cigaru“. Da je sve što je naveo ministru bilo istinito, Babović se pozivao na „glavare vasiojevićske“ kao svjedoke.³³

Istog dana kada je emigrant Babović pisao o svom problemu Đukanoviću, ministar unutrašnjih djela je poslao prepis dijela molbe Jevremu Bakiću u Andrijevići, koju su u ime emigranta iz sela Vinicke (Donji Vasojevići), uputili kralju Nikoli, Periša Čeranić, Veko Lalić i Jovan Mališić. Naime, oni su isticali da su „utekli“ pod „skut“ crnogorskog kralja, ali da je njegovu pomoć imala sreću primiti samo jedna polovina žitelja ovog donjovasojevićkog sela, dok ona druga polovina „krepava od gladi“ i više pod takvim okolnostima „živjeti nemože“. Đukanović je tražio od Bakića, da ga hitno izvijesti o pomenutim navodima, zatim, „što je koji od goreimenovanih potpisnika depeše prenio ili prećerao od imanja“ u crnogorsku granicu, „sa čime bi sad mogli raspolažati“, kao i „koliko je i koji od njih primio pomoć.“³⁴

Da nije primio nikakvu nagradu „za oni posao što smo radili sa Asanom Gusincem“, pisao je 19. februara 1911. godine žaleći se ministru Đukanoviću, donjovasojevićki emigrant Golub Trifunović. On navodi kako su pored Gusinjca, posao poznat ministru Đukanoviću, radili sa njim još i Blažo i Jevrem Trifunović. No, posljednoj dvojici ministar je platio nagradu za učinjeno, i dao im „bilet za 10 govedi“, dok se njemu „ništa od toga“ nije platilo. Kako je smatrao da ničim takav tretman nije zaslužio, molio je Đukanovića da se i on po zasluži nagradi.³⁵

³³ DACG, MUD 1911, UO, f-110, 694/2, O. Babović, emigrant – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela 18. februar.

³⁴ DACG, MUD 1911, UO, f-110, 684, M. Đukanović, ministar unutrašnjih djela – J. Bakiću, 18. februar.

³⁵ DACG, MUD 1911, UO, f-111, 928/2, G. Trifunović, emigrant – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 19. februar.

Ministru unutrašnjih djela obratio se molbom za pomoć februara 1911. godine i vojvoda iz Šalje, Čuk Delija. On iznosi da se u Crnoj Gori nalazio oko mjesec dana sa 5 članova porodice. Budući da je „prebjegao kao iz ognja“, nije uspio „ni jednu nošnju“ ponijeti sa sobom. Oblasna uprava u Podgorici smjestila ga je u kafanu gdje je za pet članova njegove porodice plaćala dnevno „po 2 perpera samo za postelju“. Ali, kako su mu crnogorske vlasti odobrile na ime mjesečne pomoći porodici 90 perpera, šaljski vojvoda se žalio da od 3 perpera, koliko je predviđeno za dnevni trošak, 2 perpera daje na konak, pa mu na svako čeljade ostaje dnevno samo 20 para. Budući da se sa tim nije mogao „nikako izdržavati“, tražio je od ministra da mu se da „povišica“, jer će u suprotnom „skapati od gladi“ sa svojom familijom. No, ministar Đukanović nije imao sluha za njegovu molbu, odbivši je s obrazloženjem da „nema povišice“.³⁶ Nedjelju dana kasnije, Oblasnoj upravi u Podgorici je naredio da saopšti vojnim bjeguncima iz Albanije da ih crnogorska vlada nema od čega izdržavati, te da stoga počnu da rade, „jer to nije nikakva sramota“. Ukoliko bi oni to odbili, osim „po oku hljeba dnevno“, od crnogorskih vlasti neće ništa drugo dobiti.³⁷

Istog dana kada je izdata ova naredba, vojni bjegunac Nehad Mekić iz kolašinskih Polja, uputio je na adresu Ministarstva unutrašnjih djela molbu, namijenjenu ministru Đukanoviću i Milanu Ramadanoviću, da se obrati pažnja na njega „siromaha“, i familiju mu koja „skapava od gladi“ u Podgorici. On ističe da se 6 mjeseci nalazi „u Slobodnu Kraljevinu Crnu Goru“, gdje je predao molbu Oblasnoj upravi u Podgorici da ga uvrste u spisak vojnih bjegunaca, kako bi dobijao pomoć kao i ostali emigranti,

³⁶ DACG, MUD 1911, UO, f-110, 657/2, vojvoda Č. Delija, emigrant – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 15. februar.

³⁷ DACG, MUD 1911, UO, f-110, 753, M. Đukanović, ministar unutrašnjih djela – Oblasnoj upravi u Podgorici, 22. februar.

ali mu se to „nije uvažilo“. Obraćao se za pomoć i „u Slavnu Opštinsku Upravu“, ali su mu tu saopštili da mu jedino može pomoći ministarstvo unutrašnjih djela. Zbog toga se zaputio u Cetinje, ali osim što je samo zakomplikovao ionako lošu materijalnu situaciju, druge koristi nije vidio, jer nije imao čime platiti devetodnevne troškove za „kvartir niti jelo“. Uvidjevši da i od goreg ima gore, od Đukanovića i Ramadanovića je samo tražio, da mu se odobri novčana pomoć da isplati troškove učinjene na Cetinju, kako bi se mogao povratiti porodici u Podgorici.³⁸

Prinuđen da upozna ministra Đukanovića sa svojim problemom, bio je i donjovasojevički glavar Simo Čukić, koji se žalio da nije ravnopravno tretiran od strane crnogorske vlade kao ostali viđeniji ljudi ovog kraja. On navodi u svojoj molbi od februara 1911. godine, da mu je „prošle godine ondašnji Ministar Vojni gospodin Mitar Martinović obećao“, da će ga „uvrstiti u red prekograničnih glavara i dati“ mu platu kao i ostalim glavarima iz Donjih Vasojevića. U spisak donjovasojevičkih glavara koji imaju dobijati platu sa Cetinja, lično ga je upisao avgusta 1910. godine i sam ministar Đukanović „u prisustvu ostalih glavara iz Beranske nahije, koji su se tada nalazili“ u crnogorskoj prijestonici, podsjećao je ovaj emigrant. Čukić je smatrao da je „zaslužio, da se sa ostalim glavarima“ izjednači, a da ne traži nezasluženo „svjedoče i preporuke ... komesara Protića i kap. Milutina Radonjića.“ Uostalom, nikad se i nebi obratio crnogorskoj vladi da nije „zaslužio platu kao i ostali glavari“, ali kako su je svi dobili sem njega, bio je prinuđen da apeluje na ministra Đukanovića, da se i njemu „obećana plata pošlje kao i ostalim glavarima“, jer je materijalna situacija u koju je zapao bila jako kritična. Kako se nije imao namjeru

³⁸ DACG, MUD 1911, UO, f-111, 912/2, N. Mekić, emigrant – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 22. februara.

„drugima“ obraćati za „ovu stvar“, Čukić je jedinu nadu polagao u ministra unutrašnjih djela. I bio siguran da će mu pomoći, jer je Đukanović bio „ljubitelj pravde i istine“, isticao je Čukić.³⁹

Da na ime izdržavanja nije dobio ni jednog jedinog perpera od 15. februara 1911. godine, žalio se ministru Đukanoviću marta 1911. godine, emigrant Jozef Šantoja. U svojoj molbi on iznosi da je ostavio u Skadru svoju „Komisionu radnju“ i da je prebjegao u Crnu Goru, gdje je dobio slobodno boravište, kao i izdržavanje od četiri perpera dnevno, o trošku države. No, kako je do njega došla informacija od strane jednog crnogorskog podoficira, da mu se najvjerojatnije više neće izdavati državna pomoć, pitao je brigadira Mitra Martinovića zbog čega mu je ista ukinuta, ali ga je on uputio da se obrati ministru Đukanoviću i da će „na novo izdržavanje dobiti.“ Ohrabren onim što mu je kazao brigadir Martinović, Šantoja je zamolio ministra Đukanovića da se smiluje i isplati zaostali mu trošak od 4 perpera dnevno, što za period od 15. februara kada mu je naknada ukinuta, pa sve do 4. marta, kada je uputio molbu ministru da mu se pomoć ponovo odobri, iznosi 64 perpera.⁴⁰ Istog dana, primoran je bio i njegov sunarodnik Col Isuf da uputi molbu ministru Đukanoviću, u kojoj se žalio da mu je ćerka Noše u cetinjskoj bolnici boravila 8 nedjelja, gdje je nedavno bila smještena s muškarcima u istu sobu, zbog čega je bio prinuđen da je smjesti u varoš. Nemajući da plati za njen smještaj, tražio je od Đukanovića da se smiluje na njega i njegovu „šćer boljesnu Nošu“, za koju je molio da joj po „uviđavnosti“ izda

³⁹ DACG, MUD 1911, UO, f-111, 848/2, S. Čukić, emigrant – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 21. februar.

⁴⁰ DACG, MUD 1911, UO, f-111, 972, J. Šantoja, emigrant – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 4. mart.

„državni trošak“, kako bi se mogla liječiti.⁴¹ Za zdravlje pomenute Noše, brinuli su i albanski prvaci Sulejman Batuš i Zećir Haljilj. Uz izvinjenje što često dosađuju, ali i i nadu da će im „dobrotu“ ponovo „učinjati“, ovaj albanski dvojac molio je crnogorskog ministra unutrašnjih djela, da naredi područnom doktoru da se zauzme oko njenog „ljiječenja ... za jedno deset dana“.⁴²

Samo dva dana ranije, Batuš i Binjak su takođe molili Đukanovića, da naredi podgoričkom trgovcu Ahmetu Lukačeviću, da im izda 200 kruna, koje bi im crnogorske vlasti odbile od plata koje su im davale. Traženi novac im je trebao kao „trošak“ da idu u Nikšić, da vide „družinu“, naveli su oni u svojoj molbi marta 1911. godine.⁴³ Par sati prije nego su poslali ovaj telegram ministru Đukanoviću, zamjenik oblasnog upravitelja u Podgorici javio je Đukanoviću da Batuš „hoće sutra ujutro sa dva druga da krene za Cetinje“, a ne u Nikšić, kako su oni koji sat kasnije javili ministru unutrašnjih djela. Iz ovog telegrama se vidi da su se oni obraćali za pomoć i Oblasnoj upravi u Podgorici, ali kako ona nije mogla bez ministrovog naređenja izaći u susret njihovoj molbi, Batuš i Binjak su direktno od Đukanovića tražili da im nađu sredstva za put.⁴⁴ Jedino ostaje sporno gdje su to stvarno namjerili ići ovi emigranti.

Zbog „krajnje nužde i velike siromaštine“ odlučio je marta 1911. godine, da pismenim putem učini „dosadu“ ministru inostranih

⁴¹ DACG, MUD 1911, UO, f-111, 947/2, Dž. Isuf, emigrant – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 4. mart.

⁴² DACG, MUD 1911, UO, f-111, 1098/2, S. Batuš i Z. Haljilj, emigranti – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 9. mart.

⁴³ DACG, MUD 1911, UO, f-111, 1024, S. Batuš i Z. Binjak, emigranti – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 20. mart.

⁴⁴ DACG, MUD 1911, UO, f-111, 1020, M. Vučinić, zamjenik oblasnog upravitelja u Podgorici – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 20 mart.

djela Lazaru Tomanoviću i emigrant Obrad F. Marković iz Plava. On je naveo u svojoj molbi da se u Crnoj Gori nalazi „evo šest godina“, otkako ga je „izagnao Aso Ferović“ sa zemlje koju je imao u Plavu. Marković je dalje isticao, da je sa svog imanja mogao lagodno živjeti da je imao i „20 čeljadi“, ali kako ga je morao napustiti, sa svojih 8 članova familije bio je primoran da se skita „od nemila do nedraga po tuđija kuća, bez niđe ništa“. Kako bi pomogao sebi i svojoj familiji došao je na Cetinje ubijeden da ga iz nezavidne situacije može izbaviti jedino „Bog“ i ministar Tomanović, koga je molio da mu da „kakav način“. U protivnom, propast njegove familije nije se mogao izbjeći. Tomanoviću je saopštio i da je sa njegovim problemom bio upoznat i brigadir Janko Vukotić, koji mu je jedne prilike obećao da će ga „pomoći ako se ne dozvoli“ povratak na njegovo imanje. Da je sve što je naveo bilo „istinito“, Marković se pozvao „na potvrdu kapetana i pograničnog pol. Komesara“ u Andrijevici. Na samom kraju molbe izrazio je nadu „daćete se okrenut na mene pukog siromaha“.45

Da zarađuju za život u Crnoj Gori bili su raspoloženi neki emigranti iz Donjih Vasojevića, ali prema njihovim riječima, posla nije bilo mnogo tih dana. Barem ne na Cetinju. Tako se jedan emigrant iz tog dijela Osmanske carevine, žalio ministru unutrašnjih djela da se pola godine nalazio u Crnoj Gori, ali da za to vrijeme nije dobio „kao drugi emigranti“ nikakve pomoći, zbog čega se na raznorazne načine mučio. Ništa bolja situacija za njega nije nastupila dolaskom u crnogorsku prijestonicu, u kojoj, kako navodi, nikakvog „rada“ nije bilo. Zbog toga je bio prinuđen da traži pomoć, jer kao „siromah“ nije imao „za čem kilu leba“ kupiti.46 Radi gotovo identičnih problema, obratili su

45 DACG, MID 1911, f-190, 738/1, O. F. Marković, uskok iz Velike – L. Tomanoviću, ministru inostranih djela, 11. mart.

46 DACG, MUD 1911, UO, f-111, 985/2, M. Kastratović, emigrant – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela 5. mart.

se ministru Đukanoviću marta 1911. godine: Badžo i Milija Stijović, Vučić Stojaković, Božina Babović i Mijalile Šarović, svi iz Donjih Vasojevića. Oni su isticali da su godinu dana boravili u Crnoj Gori „bez ikakvog načina, i dosade državi“. Što ranije nijesu pisali crnogorskim vlastima za pomoć, razlog je bio taj, jer su se neko vrijeme mogli „i nekako izdržavati“. Kada je umrla i posljednja nada „da će biti rada državnog“, bili su prinuđeni da mole za pomoć. Na Cetinju, gdje su boravili, loše vrijeme im nije dozvoljavalo ni da za hleb zarade. Kao i mnogi emigranti prije njih, i oni se žale, da nemaju da plate „ni jedan konak ...a kamoli“, da razmišljaju o povratku kućama i eventualnom traženju posla u drugim krajevima Crne Gore. Imajući sve to u vidu, bili su primorani „učiniti dosadu“ ministru, od koga su se nadali da će im dati „pomalo troška“, tim prije, što ni u Andrijevići, a ni na Cetinju, gdje su boravili, nijesu dobili od nadležnih vlasti nikakvu pomoć.⁴⁷

Od rada nisu bježali ni četvorica emigranta iz Femića Krša (bjelopoljska kaza). Obraćajući se za pomoć ministarstvu inostranih djela, oni ističu da su „dobivali po koru hleba, dok je bilo rada, a kad manjka“ istog, išli su u Boku Kotorsku (Austro-Ugarska). Ali kako ni „tamo rada“ nije bilo, odlučili su da se vrate na Cetinje. Da su znali da će u crnogorskoj prijestonici biti „bez pare“, moguće da bi je i mimoišli, ali kako to nijesu učinili, drugog izlaza im nije bilo, osim, da od navedenog ministarstva zatraže „ruke pomoći ... pošto zarade još nema.“⁴⁸ No, i da je „zarade“ imalo na pretek, jednom emigrantu iz Donjih Vasojevića to ne bi mnogo značilo, pošto je isti bio „sakat od

⁴⁷ DACG, MUD 1911, UO, f-111, 962/2, B. Stijović, M. Stijović, V. Stojaković, B. Babović, M. Šarović, emigrant – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 9. mart.

⁴⁸ DACG, MUD 1911, UO, f-111, 921/2, V. Bujanjac, M. Nedović, Đ. Božović i M. Nedović, emigrant – Ministarstvu inostranih djela, 2. mart.

obedvije ruke“. Pored lošeg zdravlja, ovaj emigrant ističe u svojoj molbi i to da je i ranije bio „siromaškog stanja“, koje su još više pogoršali osmanski zulumi u selu Vinicka, čiji je žitelj bio, a sa čim je i ministar bio dobro upoznat. Zbog toga je bio primoran da zatraži pomoć, jer je sa familijom došao u situaciju da „mora propasti od gladi.“⁴⁹

Pomoć od ministra Đukanovića tražio je i emigrant Dun Palev iz Gusinja. U svojoj molbi ovaj Albanac ističe da „kao emigrant Turski“ boravi u Crnoj Gori 9 mjeseci sa 15 bratučedi. On dalje navodi, da je mislio da će „svima emigrantima u zdravlje uzvišenog Gospodara Crnogorskog Kralja Nikole biti podjednako pravo“, kada je u pitanju njihovo izdržavanje. Ali, provodeći emigrantske dane sa svojim rođacima „u Nikšiću a takođe i po drugim varošima“, uvjerio se da su mu očekivanja bila previše optimistična. Kako su „zadužili veliki novac“, a na ime izdržavanja od Crne Gore dobijali samo po krunu dnevno, nijesu imali čime „isplatiti“ troškove koje su napravili. Radi toga, tražio je od Đukanovića, da mu pomogne na taj način, što će mu skupa s rođacima „dati povišicu“, jer šest nedjelja nijesu dobijali novac. Ovaj emigrant je bio ogorčen zbog neprincipijelnog odnosa crnogorskih vlasti kada je novčana pomoć u pitanju, jer je „najprije“ na ime dnevne pomoći „osječeno po tri perpera“, da bi se kasnije ista svela na jednu krunu. U nastojanju da umilostivi ministra Đukanovića da mu se poveća novčana pomoć, emigrant Dun Palev se pozvao i na poznanstvo sa Isom Boljetincem i Asom Ferovićem.⁵⁰

Tih dana pisao je ministru Đukanoviću i Josif Vujošević iz Kuča, koji se posljednjih pet godina nastanio u Beranama, jer je

⁴⁹ DACG, MUD 1911, UO, f-112, 1294/2, R. Dabetić, emigrant – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, bez datuma.

⁵⁰ DACG, MUD 1911, UO, f-112, 1336/2, D. Palev, emigrant – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 15. mart.

bio prinuđen da napusti svoj kraj zbog „siromaštine“. Kako su osmanske vlasti od njega tražile da primi „tursko podajstvo“, nije imao druge nego da zamoli „Kraljevsko Ministarstvo“ da bude „tako dobro“, i dozvoli mu da pređe u „Crnu Goru ...sa familijom ... i imovinom familije“. Porodicu mu čini majka, žena i „dvije djevojke“, a od imovine pokretne i nepokretne je prijavio „pet hiljada kila rakije i dvije krave“. Kako su ga osmanske vlasti uslovljavale ili da primi njihovo podanstvo, ili će ga u suprotnom „iz njine granice“ protjerati, odlučio je da i to malo svoje imovine ostavi „Turcima“, ali podanik njihov nije imao namjeru biti. Kad su mu već osmanske vlasti pravile probleme, molio je ministra Đukanovića da to ne čine i crnogorske vlasti, nego da mu dozvole „prenijeti to maljo imovine“, što je imao.⁵¹

Novu molbu za ministra Đukanovića, sročio je emigrant Špen Ćerim 20. marta 1911. godine. Osokoljen time što je na intervenciju Sulejmana Batušića, crnogorska vlada pristala „da se plati trošak“ na njegovog konja „koji je bijo na Cetinje“, sada je „najuljudnije“ molio ministra unutrašnjih djela, da se izvjesnom Ahmetu Pokrnliću isplati 47 perpera, koje mu je dugovao „na istoga konja“.⁵² Ova, ali i ne mali broj drugih molbi koje su neki albanski prvaci slali na Cetinje, pokazuju da se isti nijesu previše rukovodili obzirima kada su u pitanju crnogorske vlasti.

Emigrant iz Stare Srbije, Vukota Tomović pisao je ministru Đukanoviću 10. aprila 1911. godine, da na Cetinju boravi „ima više od 3 mjeseca“. Za to vrijeme primao je redovno „pomoć iz države“, ali kako u posljednjih 15-20 dana to nije bio slučaj, našao se na „velikoj nuždi“, jer je „ostao bez solta“. Kako nije imao „za što ni hleba kupiti“, ostalo mu je jedino da se nada, da

⁵¹ DACG, MUD 1911, UO, f-112, 1338/2, J. Vujošević, emigrant – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 19. mart.

⁵² DACG, MUD 1911, UO, f-112, 1432/2, Š. Ćerim, emigrant – M. Đukanoviću, ministru unutrašnjih djela, 20. mart.

će se on na njega „smilovati“, tj. da će dati „trošak“ njemu „siromahu“.⁵³

I na kraju, da će crnogorske vlasti imati razumijevanja za njegov problem, očekivao je i Aleksa Nikolić-Trbić iz Makedonije. U molbi ministru Đukanoviću od 19. avgusta 1911. godine, ovaj emigrant navodi da je „kao bjegunac iz Turske” došao u Crnu Goru marta 1911. godine, gdje je radio na Cetinju. „Kada je Arbanaški ustanak uzeo jače razmjere“, Nikolić-Trbić je otišao u Podgoricu gdje se prijavio kod brigadira Blaža Boškovića, koji ga je „uputio u odjeljenje Gospodina oficira Mila Rašovića, koji se tade nalazio preko granice.“ Od njegovog stupanja u redove ustanika pa sve do kraja ustanka, on iznosi da je „poslužio ... verno i odano iskustvom stečenim petogodišnjim četovanjem u Makedoniji”. U nastavku molbe navodi, da nije „išao u Albaniju“ da se bori „za nagradu“, već da svoj život žrtvuje „za stvar Crne Gore“, te da je uzeo učešća u mnogim okršajima koji su se širom Balkana vodili protiv osmanske vojske. No, zavidna ratnička biografija mu nije mnogo koristila u mirnodopskim uslovima. Od dolaska u Crnu Goru, žalio se da nije „uživao ničiju pomoć ni potporu“, a kako ni posao nije našao, zapao je u situaciju „velike bede i oskudice“. Zbog toga je bio prinuđen da moli Đukanovića, da mu podari „kakvu bilo pomoć“, jer se nije mogao lako pomiriti sa tim da će nakon gladovanja u Albaniji, život okončati tako što će skapati od gladi u Crnoj Gori. U nastojanju da umilostivi ministra unutrašnjih djela da mu pomogne u nevolji, kao posljednji svoj adut isticao je, da je njegov rad u korist Crne Gore bio dobro poznat brigadiru Blažu Boškoviću i oficiru Milu Rašoviću. No, Đukanović je bio neumoljiv u slučaju ovog emigranta iz Tetova.⁵⁴

⁵³ DACG, MUD 1911, UO, f-111, 892/2, V. Tomović, emigrant – M. Đukanović, ministru unutrašnjih djela 10. april.

⁵⁴ DACG, MUD 1911, UO, f-117, 3532, A. Nikolić-Trbić, emigrant – M. Đukanović, ministru unutrašnjih djela, 19. avgust.

Baš kao i slučaju mnogih drugih emigranata, kojima je ljeta 1911. godine ponovo omogućen slobodan povratak kućama. Time je potreba za njihovim daljim izdržavanjem u Crnoj Gori prestala, što ne znači da i nakon toga nije bilo slučajeva da stanovništvo iz prekograničnih krajeva emigrira u Crnu Goru. Takvo stanje potrajaće sve do 1912. godine, kada će Crna Gora sa ostalim balkanskim državama objaviti rat Osmanskom carstvu. Nakon okončanja ovog rata, jedan broj emigranata koji su tokom 1910-1911. godine pronašli utočište u Crnoj Gori postali su crnogorski državljani. Neki tom činjenicom nijesu bili nimalo oduševljeni, pa su se odlučili da ponovo napuste svoje domove i odu u emigraciju. Ovoga puta u Albaniju. Naravno, i da odatle ugrožavaju crnogorske organe vlasti i mirno stanovništvo novooslobođenih krajeva.